

Alessandro Portelli

SMRT LUIGIHO TRASTULLIHO A JINÉ PŘÍBĚHY

Forma a význam v orální historii

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBE DĚJINY

KAROLINUM

Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy

Forma a význam v orální historii

Alessandro Portelli

Z anglického originálu *The Death of Luigi Trastulli and other Stories. Form and Meaning in Oral History*, vydaného nakladatelstvím State University of New York Press roku 1991, přeložila Jana Tomečková
Doslov k českému vydání Miroslav Vaněk

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
Praha 2020
Redakce Petra Bílková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2020

Text © Alessandro Portelli, 2020

Afterword © Miroslav Vaněk, 2020

Cover photo © ČTK/APA (Franz Hubmann), 2020

The Czech translation of this book is made possible by permission of the State University of New York Press © 1991, and may be sold throughout the world

ISBN 978-80-246-4550-6

ISBN 978-80-246-4579-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod	7
1. Smrt Luigiho Trastulliho: Paměť a událost	17
I. O metodologii	43
2. Výzkum jako experiment s rovností	45
3. Proč je orální historie jiná	63
4. „Čas mého života“: Funkce času v orální historii	77
II. Dvě průmyslové kultury	97
Oddíl první / Terni, Umbrie, Itálie	99
5. Segmentace světa: Zvuk a prostor v procesu kulturní změny	101
6. Uchronické sny: Paměť dělnické třídy a možné světy	119
7. Nejlepší popelář ve městě: Život a doba dělníka Valtera Peppoloniho	138
8. Sport, práce a politika v průmyslovém městě	159
9. Typologie průmyslové lidové písně	182
Oddíl druhý / Harlan, Kentucky, USA	217
10. Vzorce paternalismu: Od města jedné společnosti k odborové dílně	219
11. Žádní neutrálové: Kulturní třídní boj ve stávce harlanských horníků v letech 1931 a 1932	241

III. Interdisciplinární přístup	267
12. Orální podoba práva: „Případ ze 7. dubna“	269
13. Absolone, Absolone!: Orální historie a literatura	303
Vypravěči	316
Doslov k českému vydání	324
Rejstřík	330

ÚVOD

Herman Melville v jednom svém dopise z roku 1849 píše: „Kéž by člověk mohl něco stvořit a pak říci, že je to hotovo..., že ze sebe vydal naprosto vše a nijak to již nepřekoná.“ Tato kniha je souborem esejů, které byly mezi lety 1979 a 1989 napsány, přepisovány, revidovány, přeloženy jednou či vícekrát; prodělaly tedy tolik změn, že je těžké pohlížet na tento soubor jako na definitivní verzi.¹ Na druhou stranu v *Bílá velryba* Melville zase píše: „Bůh chraň, abych někdy něco dokončil! Tato celá kniha je pouhý náčrtek – ne, pouhý náčrtek k náčrtku...“²

Má kniha samozřejmě není žádná *Bílá velryba*. Pokouší se však zprostředkovat pocit plynutí, nedokončenosti, nevyčerpateľného procesu práce, který je neoddělitelně spjatý i s fascinacemi a frustracemi orální historie – oboru, jenž se neustále pohupuje na pomezí přítomnosti s stále se měnící minulostí, kmitá v dialozích mezi vypravěčem a tazatelem a taví se a mísí v té zemi nikoho, v níž se neustále přechází od textu mluveného k psanému a zase zpět. Tematicky se mimo jiné zabývá fungováním paměti, podobou orálněhistorického narativu a zkušeností terénních rozhovorů.

Zdá se, jako by tento přístup vyvracel základní podnět, z něhož vychází většina podstatné orálněhistorické práce: totiž pátrání po „pravdivější skutečnosti“, přímé zkušenosti a „svědectví“ z pohledu první osoby. Tento podnět nechci nijak znevažovat, protože

-
- 1 Údaje o publikační historii jsou uvedeny ve formě poznámek pod čarou na začátku jednotlivých kapitol. Je nutno poznamenat, že dříve publikované verze textů se mohou od verzí aktuálních lišit, a to někdy i podstatně.
 - 2 Herman Melville: *Bílá velryba*, Praha 1996 (přeložili Marie Kornelová a Stanislav V. Klíma).

podporuje politické, nebo přinejmenším morální napětí, díky němuž je orální historie tak přitažlivá. Historik a aktivista Sergio Bologna v článku z roku 1989 připomíná, že „v Itálii se orální historie zrodila někdy mezi 50. a 60. lety jako protiváha zavedených historických institucí a metod“. Píše také, že se zabývala „popřenou pamětí“ a praktikovali ji outsideři, kteří „věděli, že kvůli tomu, že odkrývají potlačené vzpomínky, jim nebude přiznána role skutečných historiků a bude jim odepřen přístup k základním nástrojům jejich umění.“

V roce 1969, kdy jsem se sám zabýval potlačenými vzpomínkami a formami vyjádření, jsem dospěl ke dvěma rozhodnutím, jež mému životu určila další směr: koupil jsem si magnetofon a připojil se k jedné radikální skupině (od toho se odvíjelo vše další: od odborné kariéry až po setkání s mou ženou). Název této knihy má mimo jiné znovu poukázat na to, že smrt neznámého továrního dělníka z neznámého průmyslového města je důležitý historický fakt s hlubokými implikacemi, který si zaslouží naši plnou pozornost. Už od 30. let, kdy v rámci amerického federálního programu pro podporu spisovatelů vznikaly rozhovory s někdejšími otroky, se orální historie snaží ukázat, že dějiny nejsou jen „prezidenti“ a „generálové“ a že kulturu netvoří jen literární kánon. Orální historie nebyla v některých kruzích vždy zrovna vřele přijímána právě z toho důvodu, že překopala mnoho obecně přijímaných pravd. Když konečně začala být brána vážně svědectví bývalých otroků, musela být přepsána historie otroctví, a stejně tak o fašismu už nemůžeme uvažovat stejně, jako tomu bylo před výzkumem Luisy Passeriniové nebo Ronalda Fräsera (i když na to samozřejmě mnozí k velké vlastní škodě stále nepřistoupili).

Sergio Bologna projevuje lítost nad tím, že když v 70. letech někteří akademici po vzoru zkušeností z Británie, Spojených států a Francie začali v Itálii prosazovat vyšší metodologické povědomí, tehdejší politické klima dialogu mezi těmito novými přístupy a politickým napětím průkopníků italské orální historie nepřálo. To je sice do velké míry pravda, existují však i výjimky, a i já bych rád svou práci za přispění k tomuto dialogu považoval. Přestože Luisa Passeriniová, Cesare Bermanni a několik dalších italských autorů (včetně mě) vychází z odlišných bodů a ubírá se odlišnými cestami, všichni různým způsobem metodologické povědomí a politické napětí kombinujeme. V mezinárodním měřítku to platí o mnoha orálních historičkách, kteří studium orálních zdrojů z nehegemonických společenských skupin a rekonstrukci potlačených vzpomínek doplnili sofistikovaným historickým výcvikem: Ronald Grele a Michael Frisch ve Spojených

státech, Raphael Samuel, Anna Devinová a Mary Chamberlainová v Británii, Mercedes Vilanovová a Cristina Borderiasová ve Španělsku, Eugenia Meyerová, Annemarie Troegerová, Lutz Niethammer a bezpočet jiných v dalších zemích.

Orální historie nicméně ani tak nenahrazuje dřívější pravdy pravdami alternativními, jako nás spíše nepříjemně upozorňuje na prchavou podstatu historické pravdy jako takové. Přesto je pátrání po „realitě“, „faktech“ a „pravdě“ pro naši práci zásadní: i když víme, že jistota nám vždy zákonitě bude unikat, honba za ní celému našemu snažení dodává těžiště, tvar a cíl.

Otázkou poté je – o jakou pravdu se jedná? Dovolím-li si další odkaz na literaturu, napovědět nám může již klasické rozlišení „románu“ a „romance“ v úvodu *Domu se sedmi štíty* Nathaniela Hawthorna. Román má podle něj „za cíl velmi přesnou věrnost, a to nejen ve vztahu k možné podobě lidské zkušenosti, ale i k její podobě pravděpodobné a běžné“, zatímco romance dává více prostoru představivosti, ovšem „neomluvitelně hřeší“, kdykoli „se odchýlí od pravdy lidského srdce“. Převédeme-li Hawthornův jazyk do současných slov a přizpůsobíme si jeho metaforu, můžeme uvažovat o paralelním vztahu mezi „přesnou věrností“ faktů pozitivistické historie a společenských věd a zvláštní pozorností věnovanou subjektivitě („lidskému srdci“), kterou žádá a schvaluje orální historie.

Podobně jako je tomu u románu a romance, ani „věrnost“ a „subjektivita“ nejsou jevy nespojitými ani protichůdnými: každý z nich představuje standard pro rozpoznání a vymezení toho druhého. Příběhy o úmrtí Luigiho Trastulliho mě zaujaly, protože v nich obsažené imaginativní omyly vyjadřovaly sdílené subjektivní sny, touhy a mýty vypravěčů. Ještě než jsem se ovšem do jejich studia pustil, prostudoval jsem záznamy v archivech a tisku a pokusil jsem se co nejvěrněji zrekonstruovat, jak událost proběhla ve skutečnosti. Tato rekonstrukce však nebyla samoúčelná, byla totiž krokem k rekonstrukci subjektivních pravd, které se v příbězích implicitně skrývají, a kreativních „chyb“, které obsahují.

Když tedy mluvím o „subjektivitě“, nemám na mysli rezignaci na veškerou kontrolu, ani neomezené vyhovění výzkumníkovým preferencím, vrtochům a pohodlí. Míním tím studium kulturních forem a procesů, jimiž lidé vyjadřují, jak v dějinách vnímají sami sebe. Takto definovaná subjektivita má tím pádem svá „objektivní“ pravidla, struktury a mapy (tedy Hawthornovu „pravdu lidského srdce“). Jsou možná méně hmatatelné a univerzální než v případě tvrdých faktů,

ale dají se rekonstruovat pomocí vhodných vědeckých nástrojů, které zahrnují otevřenou mysl a ochotnou představivost.

Když jsem se o příběhu Luigiho Trastulliho dozvěděl, po orální historii jsem vůbec nepátral – hledal jsem lidové písně. Kdybych byl vyškolen k tomu, abych se držel svého výzkumného záměru a vážně bral jen „přesnou věrnost“, neposlušal bych. Vše bych to smetl se stolu jako „pomýlené vzpomínky“ a „nedůvěryhodné orální zdroje“. Jenže jediným školením, kterého se mi před prací v terénu dostalo, byla malá rada od Gianniho Bosia: „Nikdy nevypínej magnetofon“ – tedy: nikdy neodvracej pozornost a vždy dávej najevo respekt k tomu, co se ti lidé rozhodnou sdělit. Naslouchal jsem tedy jednak z tohoto důvodu, jednak proto, že šlo o krásné a umně vyprávěné příběhy, a já jsem věděl, že není krásy bez významu (estetika nespočívá jen ve zdobnosti a ocenění krásy, jde zároveň o druh vědění). Úcta k lidem, s nimiž vedu dialog, a pozornost k významům verbálního projevu se pak už napořád staly základem mé práce.

Než budu tuto myšlenku rozvíjet dál, rád bych se ještě zmínil o tom, jakou náhodou jsem na celé téma příběhů, jejich významů a na nutnost individuálního přístupu ke každému případu narazil. Nebyl jsem odborník na historii (respektive tehdy ani na cokoli jiného) a nešlo o to, že bych chtěl na výzkumném problému testovat své odborné znalosti. Právě naopak, teprve na základě objevení daného problému jsem se snažil vzdělat, jak nejlépe jsem mohl, v orální historii a půl tuctu dalších souvisejících oborů. Vyhovuje mi proto v zásadě induktivní přístup: začít od konkrétní záhady, vytvořit si metodu a objevovat nové principy, které mi pomohou problému přijít na kloub, raději než postupovat směrem od obecných principů a skrze aplikaci obecných metod docházet ke konkrétním problémům.

Dá se říci, že celá tato kniha i většina ostatní práce (včetně mé orální historie města Terni, *Biografia di una città*, Turín 1985) je pokusem odpovědět na otázky, které ve mně vyvolaly právě příběhy z mých raných terénních zkušeností, tedy příběhy o smrti Trastulliho (1. kapitola) nebo o mytických dobrodružstvích Alfreda Filipponiho se „zakladatelem“ italského komunismu Antoniem Gramscim (6. kapitola). A to je další důvod, proč jsem svou knihu nazval právě takto: abych svou analýzu zakořenil v konkrétní, specifické události, z níž poté vycházím. Nádech Rogera Ackroyda a dalších detektivek Agaty Christie má zvolený název záměrně: vždyť už Carlo Ginzburg (a předtím Edgar Allan Poe) nám geniálně ukázal, kolik má kritik i historik společného s detektivem.

Induktivní přístup do jisté míry implikuje samotná podstata práce v terénu a oborová definice orální historie. Nikdo se do terénní práce nepouští bez určitého konceptuálního rámce, představy, co hledá a co předpokládá, že objeví (v mém případě šlo o vztah lidové písně k identitě a vědomí dělnické třídy). Nesmíme však zapomínat, že terénní situace spočívá v dialogu, při němž nestudujeme „zdroje“, ale hovoříme s lidmi. Jde proto do velké míry o proces učení, protože vypravěč disponuje informacemi, které my neznáme. Z interpersonální povahy terénní práce vyplývá, že zpovídaný má dostat stejný prostor jako zpovídací: jak jsem sám zjistil v případě Maggioriny Mattioliové (13. kapitola), odhalíme mnohem více, budeme-li otevření k nečekanému, než pokud si budeme neustále opakovat své vlastní koncepty. Na místech jako okres Harlan v USA, o němž se ví, že zde převládá nedůvěra vůči návštěvníkům odjinud, „cizákům“, kontrolorům prodeje alkoholu a sociologům, ve vypravěčích pocít, že je *nestudují*, ale *učím se* od nich, vzbuzoval důvěru, která ve výsledku zase podporovala můj záměr.

Převaha terénní práce a induktivního přístupu u orálního historika, tedy výzkumníka, jehož zdroji jsou lidé, vede také k vyvinutí výraznějšího smyslu pro interdisciplinaritu. Lidé nenáleží k žádnému konkrétnímu poli vědeckého výzkumu, takže kritika Gianniho Bosia, podle kterého se má historie oddělit od etnologie a degradující představy „folklorního člověka“ (tedy vnímání lidí pouze skrze filtr folkloru), se dá aplikovat také na „literárního“, „historiografického“, „antropologického“, „lingvistického“ a všechny ostatní jednorozměrné verze člověka. Waddy Moore, někdejší předseda amerického Spolku orální historie, roku 1978 napsal: „Vezměte si libovolného orálního historika, a s největší pravděpodobností to ve skutečnosti bude folklorista, sociolog, ekonom, bude mít co do činění s komunikací, medicínou, vládou, obchodem, literaturou, zábavou, a tak bych mohl pokračovat.“ Moore kriticky mířil na to, že údajným orálním historikům často chybí pořádné historické vzdělání, a v tom měl naprostou pravdu. Z jiného úhlu pohledu však zároveň jmenoval některé oblasti, které musí dobrý orální historik také ovládat.

Dějiny orální historie jsou tedy dějinami sblížování se sociologií (přístup „životní historie“, od polských pokračovatelů Williama Thomase a Floriana Znanieckého po Paula Thompсона nebo Isabelle Bertaux-Wiamovou a Daniela Bertauxe), psychologii (především Luisa Passeriniová a některá díla Carla Ryanta), lingvistikou (Dominique Willemsová), etnologií a antropologií (Jan Vansina, Dennis Tedlock a Elizabeth

Tomkinová), folkloristikou (Lynwood Montell a mnoho dalších) nebo hudbou (nejen jako vědeckým oborem, ale obecně jako schopností poslouchat, jako je tomu u Studse Terkela).

V mém případě byla hlavní motivace politická, přičemž formální vzdělání jsem měl pouze v kriminálním právu – a to, jak jsem si tehdy myslel, s mou činností vůbec nesouviselo (až po letech jsem si uvědomil, že právě zde jsem se vlastně naučil technikám formálního uvažování).

K orálním příběhům jsem si přinesl zájem o jejich narativní a jazykovou formu, který ještě navyšovala skutečnost, že můj původní korpus se z velké části skládal z imaginárních vyprávění.

O významu formy při interpretaci orální historie psali zajímavě a bystře mnozí autoři: například Ronald Grele a Régine Robinová. Já jsem si pro zkoumání subjektivity vyvinul metodu založenou na literatuře, folkloru a lingvistice, při níž se soustředím na to, co implikují verbální strategie vypravěčů. I odtud pochází název tohoto díla: většina orálních vypravěčů, lidových vypravěčů a dějepisců z dělnické třídy má tendenci formulovat myšlenky narativní formou, což vede k tomu, že jejich projev zůstává otevřený možnostem nevyřčeného, symbolického, implicitního a dvojznačného. Tato kniha je tedy knihou příběhů – a úvah z nich a o nich.

Samozřejmě mě nadále zajímala i politika. Když jsem však objevil, jaké politické důsledky s sebou nese má přítomnost v dialogu, získalo toto téma jiný rozměr. Dopady terénních zkušeností na výzkumníka si už dlouho uvědomuje moderní antropologie: od *Smutných tropů* Clauda Lévi-Strausse po takové práce, jako je *Psaní kultury* Jamese Clifforda a George E. Marcuse. Působení orální historie na sebeuvědomění a identitu historiků samotných je důležitým aspektem práce historiků feministických, z třetího světa a historiků studujících vlastní komunitu. Díky kombinaci terénní práce, vědecké analýzy a autobiografie jsou zvláště relevantní nedávná díla Katherine Anguierové a Luisy Passeriniové. Vztah mezi osobní identitou vědce a sociální identitou společenství zkoumají ve vlastní kultuře a komunitě antropologové John L. Gwaltney, John Kwo Wei Tchen a Rina Benmayorová (abychom zmínili jen několik příkladů ze Spojených států). Feministická a komunitní orální historie také v oboru orální historie spatřují možnost rozšíření poznání a jeho lepší organizace.

I po zvážení všech nutných námitek zůstává faktem, že sebeanalýza a poznání vyplývající z terénního setkání se týká jak pozorujícího, tak pozorovaného. Orální historie neznamená, že jedna abstraktní

osoba pozoruje druhou zvěčněnou osobu; tyto dvě osoby se setkávají jako sobě rovné a spojením svých různých typů vědomostí dospívají k nové syntéze, která oba aktéry promění. To jsem si alespoň ze své práce odnesl já.

Prostřední kapitoly této knihy se zabývají dvěma průmyslovými kulturami: městem Terni v kraji Umbrie ve střední Itálii a okresem Harlan v srdci východokentucké uhelné pánve v USA. Harlan byl jakýmsi mým osobním mýtem už od té doby, kdy jsem v 60. letech poprvé slyšel písně Molly Jacksonové a Sary Oganové, ale teprve po téměř dvaceti letech jsem sebral odvalu a zdroje (profesní i finanční) a konečně se sám vydal zjistit, jak to tam opravdu vypadá. V Terni jsem vyrostl, poté si deset let myslel, že jsem je opustil nadobro a nikdy se tam nevrátím – dokud mě zpět nepřivedly příběhy militantních lidových zpěváků z údolí řeky Nery. Někdy v polovině 70. let jsem si začal klást otázku, proč mou představitivost tak upoutala právě tato dvě místa – appalačská uhelná pánve a venkovské okolí ternských oce-láren. Pak jsem si uvědomil, že mě na obou oblastech přitahovalo, že zde více než kde jinde, alespoň co je mi známo, vznikaly písně, v nichž se spojuje pokročilé uvědomění moderní dělnické třídy s integritou tradičních forem vyjádření. Není to ovšem náhoda.

Přestože Harlan a Terni jsou od sebe na míle daleko, prošly do jisté míry podobnou zkušeností. Obě oblasti zakusily zhruba ve stejném období dopad zvětšující iniciované industrializace a obě v posledních letech zasáhl také její úpadek. Na obou místech musela úspěšná tradiční venkovská kultura najednou čelit průmyslovému rozvoji se vším všudy, téměř bez možnosti postupné adaptace, času na přirozený vývoj a proměnu. Jedním z témat knihy je tudíž vzájemné působení tradičních kultur a industrializace – využití tradiční kultury pracujícími lidmi, kteří se s obtížemi snažili najít své místo ve světě, který sice sami vybudovali, do velké míry však ne z vlastní vůle. Mým záměrem tedy není rekonstrukce „čisté“ kultury dělnické třídy obou míst, ale zaměřuji se (v souladu s celkovou metodologií knihy) na změnu a na ty aspekty kultury, v nichž se kultura lidová a kultura pracujících tříd překrývá, střetává nebo mísí s kulturou vládnoucích tříd a s prvky kultury masové: sportem, hudbou, paternalismem, náboženstvím, vlastenectvím a využitím prostoru.

Přestože propojování materiálů a analýz z různých kultur je podle mého zásadním prvkem mé metody a mého projektu, nepokouším se jít tak daleko, abych na těchto strukturálních podobnostech zakládal plnohodnotný komparativní přístup. Zapravé, příliš nevěřím

ve zdůrazňování podobností, pokud zároveň nejsme s to detailně rozebrat i rozdíly – a to já v této fázi nejsem. Soubor esejů o Terni totiž představuje mnohem pokročilejší stadium terénní práce. Revidoval jsem je a doplňoval v letech, kdy jsem pracoval na knize *Biografia di una città*, i posléze, zatímco eseje o Harlanu jsou pouze první provizorní hypotézy v rané fázi práce (ačkoli metodologicky těží ze zkušeností z Terni).

Harlan se proslavil dramatickou historií odborových bojů, které vyvrcholily poprvé ve 30. letech a poté znovu v 70. letech stávkou v dole Brookside, kterou zachycuje oceněný dokument Barbary Koppleové *Harlan County, U.S.A.* Stejně jako většinu ostatních uhelných oblastí i Harlan těžce zasáhl úpadek uhelného průmyslu a následná ztráta pracovních míst a zvýšená emigrace v 50. a poté 70. a 80. letech. Zřejmě nejlepším úvodem k tématu Harlanu, který je dnes k dostání, je autobiografická kniha Jima Garlanda *Welcome the Traveler Home* (1983).

Terni se nachází asi sto kilometrů na severovýchod od Říma na starořímské trase Via Flaminia, na březích řeky Nery. Má necelých 115 000 obyvatel. Jako menší zemědělské obchodní středisko v církevním státu se roku 1861 stalo součástí nové nezávislé Itálie. V 60. letech 19. století sloužilo Terni Giuseppemu Garibaldiho coby výchozí bod výprav při osvobození Říma. Roku 1885 si je díky dostupnosti zdrojů hydroelektrické energie a strategické poloze (dost daleko od moře a hranic, a tedy v bezpečí před nepřátelskými invazemi a zároveň dost blízko Římu, aby jej mohlo chránit) italská vláda zvolila jako sídlo první velké oblasti těžkého průmyslu v Itálii. Ocelárny měly soukromé majitele, ale vyráběly především pro námořnictvo a státní železnice. Ještě dříve také v Terni italská armáda založila zbrojovku, místní průmyslovou strukturu později doplnily chemické a textilní závody (v textilkách pracovaly převážně ženy). Hlavním zdrojem a činností se postupně stala výroba a distribuce hydroelektrické energie. Ocelárny, elektrárny i chemičky od 20. do 60. let 20. století, ty všechny vlastnila Società di Terni, jež postupně přecházela pod kontrolu vlády. Terni se postupně začalo ztotožňovat s pokrokem, průmyslem a dělnickou třídou, která to obě symbolizovala a tvořila většinu populace. V Terni došlo k několika významným nepokojům: v roce 1907 proběhla tříměsíční výluka práce v ocelárnách, roku 1920 po demonstraci zemřelo pod policejní palbou pět lidí a v roce 1953 celé město protestovalo proti výpovědi téměř tří tisíců dělníků oceláren. Za fašistického režimu mezi lety 1922 a 1943 zůstalo aktivní malé podzemní opoziční hnutí, které bylo základem partyzánské brigády „Antonio Gramsci“.

Ta v letech 1943 a 1944 bojovala v odboji proti nacistům a fašistům a osvobodila Terni pár hodin před tím, než do něj dorazili Spojenci. Od 50. let dochází k úpadku průmyslového systému města, v posledních letech se ještě urychlil. Od roku 1916 (vyjma období fašismu) si Terni pravidelně volí levicové vedení, přičemž po druhé světové válce měli komunisté zastoupení mezi 45 a 50 %.

Kapitoly o Terni a Harlanu rámuje „prolog“ – příběh Luigiho Trastulliho, který udává tón celé knize, a dva metodologické oddíly, které sice vycházejí z konkrétních výzkumných zkušeností, snaží se ovšem předložit obecnější hypotézy. Kapitoly 2, 3 a 4 se zabývají metodologickými problémy ve světle terénních zkušeností: otázkou formy orálního narativu, interpersonální povahy terénní práce a vlivu času. Dvě závěrečné kapitoly představují dva interdisciplinární experimenty zkoumající oralitu v soudním procesu a teorii a výuce literatury. Jejich teoretické závěry se však dají aplikovat i v praxi, například při politických právních sporech nebo při univerzitní výuce literatury. Poslední kapitola o Williamu Faulknerovi vznikala ve stejné době jako kapitola první o Trastullim. Při psaní těchto dvou esejů jsem se soustředil jak na svou práci v terénu, tak ve třídě, a jejich umístění na začátek a závěr knihy se proto hodí. Poslední kapitola tvoří ovšem také základ další knihy o oralitě v americké literatuře, jíž jsem se nějaký čas také zabýval. Tato kniha je tudíž provázána jak s mou prací předchozí (o Terni), tak s projekty paralelními a následnými (o Harlanu, oralitě a literatuře), což je dalším důvodem, proč se všechna zmíněná práce dá považovat za nepřetržitý proud, v němž každá věc před tím, než se stihne zakončovat v hotovém, samostatném stavu, prochází proměnami.

Knihy by nemohla vzniknout bez pomoci, podpory a povzbuzení mých přátel z obou břehů Atlantiku.

Výzkum v Terni jsem plně financoval sám, takže by se bez pomoci přátel neobešel. Abych jmenoval alespoň některé, svou pohostinností, nápady, kontakty a kritikou mi přispěli především Gianfranco Canali s rodinou, dále Valentino Paparelli, Enrico Cardinali, Gisa Gianiová, Lucilla Galeazziová a Renato Covino. Velké pomoci se mi dostalo také od místního sdružení CGIL (italská Všeobecná konfederace práce), ANPI (Národní asociace italských partyzánů) a mladých členů kulturního družstva *La Strada*.

Na výzkumu v Kentucky jsem začal pracovat s podporou grantu Jamese Stilla pod záštitou Appalačského univerzitního programu Kentucké univerzity v Lexingtonu. Transkripcy byly možné díky

dalším grantům, včetně grantu Univerzity Berea, cestovní poplatky hradila italská Národní rada pro výzkum a katedra anglické literatury římské univerzity La Sapienza. Ovšem mou práci v okrese Harlan umožnila především výjimečná síť přátel a podporovatelů, kterou jsem zde našel.

V různých částech Harlanu mi poskytli ubytování Annie Napierová s rodinou, Bob a Becky Simpsonovi, Dobročinné středisko Cranks Creek ve městě Cranks Creek a rodina Earla H. Turnera ve městě Lynch. Dopravu mi zajišťovali Gurney Norman a Debbie Baysová. Bill Turner, Hazel Kingová a Annie Napierová mi poskytli nepřehrné množství kontaktů a asistovali mi při vedení rozhovorů. Nejdůležitější organizační a institucionální podporu jsem měl k dispozici od centra Appalshop ve Whitesburgu v Kentucky, Centra pro sociální výzkum Highlander v New Market v Tennessee, rektora Univerzity Berea Johna Stephensona, dr. Ronalda Ellera z Appalačského centra Kentucké univerzity a dr. Alice Brownové z Appalačského univerzitního programu Kentucké univerzity. Některé z přepisů harlanských rozhovorů vyhotovily Patty Smithová a Julia Hairstonová. Na úplném začátku stojí David Walls, který mě pozval do Kentucky, vzal do Harlanu a podpořil můj zájem o Appalačský region.

Nebýt Lindy Eklundové vůbec bych neuvažoval o psaní v angličtině a vydání své práce ve Spojených státech. Pomohla mi také revidovat text některých kapitol a poskytla mi důležité rady, jimiž jsem se při psaní řídil. Zní-li i přesto text někdy nepřirozeně, je to způsobeno jen a pouze mou neobratností.

Zásadní podíl na prvopočátcích této knihy má přirozeně také mezinárodní orálněhistorická „komunita“, protože ovšem nemám prostor vyjmenovat zde všechny, kterým jsem zavázán, zmíním alespoň nejdůležitější postavu – Ronalda Grela. A hlavním spojovacím prvkem byl samozřejmě Michael Frisch.

Jak říká Woody Guthrie, „máme jen to, co jsme dlužní“. Na vzniku každé knihy se podílí mnoho lidí, u orálněhistorického díla to však platí dvojnásob. Seznam vypravěčů na konci této knihy čítá devadesát dvě osob, jejichž slova jsem si vypůjčil. Spoluautorství jim náleží stejně jako stovkám dalších žen a mužů, kteří mi darovali své písně a příběhy za celých dvacet let, kdy podnikám tento experiment s rovností, který představuje terénní práce.

1. SMRT LUIGIHO TRASTULLIHO: PAMĚŤ A UDÁLOST¹

PAMĚŤ A SKUTEČNOST

„Nezažitá událost,“ píše Walter Benjamin, „je totiž konečná – vztahuje se vždy pouze k jedné sféře zkušenosti, zatímco zapamatovaná událost je nekonečná, protože je klíčem ke všemu, co se stalo před ní a po ní.“² Luigi Trastulli, jednadvacetiletý dělník z oceláren v Terni, průmyslovém městě ve středoitalském kraji Umbrie, zemřel při střetu s policií 17. března 1949, když se zaměstnanci srocovali před továrnou k demonstraci proti podepsání Severoatlantické smlouvy italskou vládou. Odchod z továrny, střet a zabití Trastulliho netrvaly dohromady ani třicet minut, vzpomínka na tuto krátkou epizodu se však stala podnětem, který nadále výrazně formoval identitu a kulturu města.

Následující esej se zabývá tím, jak tento *événement* zpracovala, proměnila a vyložila *longue durée* paměti a kultury, přičemž vychází z orálních zdrojů a jejich vzájemného působení s písemnými záznamy. Smrt Luigiho Trastulliho není zásadní proto, že jde přirozeně o tragédii (v historii Terni najdeme dramatičtější okamžiky, například nálety, při nichž v letech 1943 a 1944 zahynuly tisíce lidí, nebo masová propouštění ocelářských dělníků v letech 1952 a 1953). Výjimečná je však kvůli tomu, že se stala základem, na němž kolektivní paměť a představitelství vystavěly celý soubor příběhů, symbolů, legend a imaginárních

-
- 1 Poprvé publikováno jako *La memoria e l'evento. L'assassinio di Luigi Trastulli: Segno Critico* II, 4 (1981), Perugia; revidovaná verze: *Historia y memoria: La muerte de Luigi Trastulli, Historia y Fuente Oral*, Barcelona 1 (1989), s. 5–32.
 - 2 Walter Benjamin: *The Image of Proust, Illuminations*, New York 1969, s. 202 (do angličtiny přeložil Harry Zohn).

rekonstrukcí. Nejrozšířenějším a nejvýmluvnějším „omylem“ (který se opakuje příliš často na to, aby se dal vysvětlit pouhým popletením vzpomínek jednotlivců) je přesunutí data a kontextu události z demonstrace proti NATO v roce 1949 na pouliční nepokoje po propuštění dvou tisíc dělníků z oceláren v říjnu 1953.

Hans Magnus Enzensberger píše, že „dějiny jsou výmyslem, který realita zásobuje surovinami. Nejde však o výmysl nahodilý a zájem, který vzbuzuje, vychází ze zájmů vypravěče.³ A právě proto jsou „chybné“ příběhy, jako například mnoho různých verzí Trastulliho úmrtí, tak cenné. Díky nim totiž můžeme rozpoznat zájmy vypravěčů a sny a touhy, které se za nimi skrývají. Jak řekl jeden ocelář v roce 1979 po semináři, na němž jsem o „chybných“ verzích Trastulliho smrti hovořil – vypráví-li člověk příběh jinak, než jak se doopravdy stal, „možná podvědomě vyjadřuje to, o co se snažil, po čem asi toužil a podle té touhy jednal. I když se to nikdy nestalo historickou skutečností, tak podvědomě se nejspíš choval tak, aby k tomu došlo, a teď z toho dělá mýtus, protože toho nikdy nedosáhl doopravdy – ale to, co nám říká, byl určitě jeho cíl.“

Orální zdroje použité v tomto eseji nejsou vždy zcela důvěryhodné z hlediska faktického. V tom je ovšem spíše jejich síla než slabost: omyly, smyšlenky a mýty nás skrze fakty přivádějí až za ně, k jejich významu.

STRATEGIE OFICIÁLNÍ PAMĚTI

Abychom mohli odklon orálních zdrojů od skutečných událostí potvrdit, nastíním nejprve, jak vypadají zprávy v novinách a soudní záznamy. Římský deník *Il Messaggero* (konzervativně orientovaný) o události referoval jako o jedné z mnoha demonstrací proti NATO, které toho dne probíhaly po celé Itálii, pod titulkem „Protesty, demonstrace a střety s policií“.

Poté, co policie zatkla šest mladých mužů za to, že v ulicích vylepovali nepovolené plakáty [proti NATO], *Commissioni Interne* [Tovární výbory] se rozhodly uspořádat protestní shromáždění v *Politeamě* [městském divadle]. Ačkoli výbory věděly, že průvody jsou zakázány, daly dělníkům pokyn

3 Hans Magnus Enzensberger: *La breve estate dell'anarchia*, Milán 1978, s. 11–12 (do italštiny přeložil Renato Pedio).

pochodovat k divadlu v organizovaném uskupení. Když před ocelárny dorazily *celere* [jednotky pořádkové policie v džípech], zastavily džípy na dvě stě metrů od davu, dva důstojníci vystoupili a snažili se přesvědčit předáky, aby dělníkům přikázali vydat se k divadlu individuálně. Někteří z nich to odmítli a vedli další protestující směrem do centra, policisté se přesto nadále pokoušeli vyhnout střetu, ovšem nadarmo. Když se poté rozpoutaly první potyčky, muži v jednom z džípů dostali rozkaz vystřelit několikrát do vzduchu. Zároveň se ozývaly i další výstřely, které pravděpodobně vycházely z tovární kantýny a ze třetího patra nedaleké budovy, a do blízkosti policejního džípu dopadla zápalná láhev, která vybuchla a vzplanula. Nato se policejní vozidla dala do pohybu a zamířila do davu. Protestující jim kladli odpor, takže policisté použili, několik lahví slzného plynu a několikrát vystřelili.

Při protestu zahynula jedna osoba (Alvaro [sic] Trastulli, 21), bylo zraněno devět demonstrantů a kameny pohmožděno deset policistů. Aby bylo zjištěno, zda Trastulli zemřel policejní, nebo jinou zbraní, bude provedena pitva. Večer byl ve městě klid, ale předáci *Camery del Lavoro* [městské dělnické rady] se sešli na mimořádné schůzi a na dnešní den vyhlásili generální stávkou.⁴

Téměř identický text se ve stejný den objevil také v milánském *Corriere della Sera*, tehdy nejvýznamnějších italských novinách: buď tedy oba listy měly stejného reportéra, anebo čerpaly ze stejné policejní zprávy. Provládní tisk naznačuje, že nevinný dav dělníků do střetu s policií zmanipulovali bezcitní předáci, že se vše událo při nepovoleném pochodu a Trastulliho možná zabily výstřely z vlastních řad demonstrantů. Přesně tak znělo později i shrnutí policejního vyšetřování události. Zajímavé je, že deníky uvádějí nesprávně Trastulliho jméno (Alvaro namísto Luigi). Písemné zdroje zjevně nejsou automaticky vždy důvěryhodné.

Naopak deník komunistické strany *l'Unità* podává jinou verzi s radikálně odlišným úhlem pohledu:

V 10:30 zatroubila tovární siréna. Tisíce dělníků a úředníků byly už shromážděny na dvorech a hromadně vykročily směrem k centru. Chystali se demonstrovat proti válečnému paktu [NATO]. Ušli sotva tři sta metrů, když dorazila policie – asi deset džípů, obvyklý frenetický tanec, obvyklé mlácení. Dělníci pomalu postupovali dál. Někteří se přiblížili k džípu

4 *Il Messaggero*, 18. březen 1949.

inspektora Pessolana – „Buďte rozumní, hoši,“ řekl jim. „K průvodu musíte mít povolení.“

Vysvětlili mu, že to není žádný průvod. To snad mají dělníci žádat o povolení každý den, když se po šichtě vyhrnou do ulic cestou z práce? Inspektorův řidič je ale neposlouchá, poskočí s džípem náhle vpřed a zase couvne, a zraní tak prvního dělníka: Ettore Scatolini, někdejší partyzán, leží na dlažbě s chodidlem roztráštěným kolem auta.

Dělníci hlasitě protestují. Neútočí. Jen ventilují svůj hněv křikem. A vtom na ně policie vystřelí, míří přímo do davu. Okna v přízemí domů proděraví kulky. Palba trvá několik minut. Bouchají dvě láhve slzného plynu...⁵

Zatímco *Il Messaggero* a *Corriere della Sera* předjímají strategii vládních orgánů, *l'Unità* kulturní a justiční strategii dělnického hnutí. Titulek křičí: „Stávky v Terni a Perugia⁶ na protest proti policejnímu masakru.“ Jeden mrtvý ještě masakr nedělá, ovšem tato hyperbola předjímá posun úmrtí Luigiho Trastulliho od zprávy k epické události, kterou nacházíme v mnoha pozdějších orálních verzích a kterou v článku implikuje už náhlý přechod z minulého času do historického prezentu. Článek už obsahuje verzi události, kterou organizátoři podají u soudu: nejednalo se o pochod. Davy dělníků jen zaplavily ulice jako vždy, když po směně mířily z práce domů. Těto verze se stále drží i velký počet orálních narativů:

AMBROGIO FILIPPONI: No ano, dělníků z bran přirozeně vyšla spousta, takže zaplnili celou ulici – byl to prostě proudící dav. I dnes je jich po šichtě plná ulice. Jenže podle policie to byl prý průvod. Ne dělníci, co se prostě prakticky a logisticky musí nevyhnutelně tlačit jeden vedle druhého. Vykonstruovali z toho nepovolený průvod. A to podle nich znamenalo, že do něj můžou pálit.

Někteří vypravěči tuto verzi podporují tím, že přesunují dobu, kdy k události došlo, z 10:30 na konec dopolední směny:

TRENTO PITOTTI: To se zároveň z továrny najednou vyhrnuly tři, čtyři tisíce dělníků. Všecky směny, víte: protože to se vždycky zrovna sešla prv-

5 *L'Unità*, 18. březen 1949. Zatímco konzervativní noviny *Il Messaggero* uvedly chybně jméno dělníka (Alvaro namísto Luigi), dělnické noviny chybovaly ve jméně policejního komisaře (správně Pezzolano, ne Pessolan).

6 Perugia je hlavní město kraje Umbrie.